

DOI: <https://doi.org/10.4467/25439561KSR.25.013.22299>

BOHDAN HALCZAK <https://orcid.org/0000-0001-8632-5997>

Uniwersytet Zielonogórski

MICHAŁ ŠMIGEL' <https://orcid.org/0000-0003-2255-3135>

Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy

PODZIAŁY WYZNANIOWE W ŚRODOWISKU ŁEMKOWSKIM (RUSIŃSKIM) W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

RELIGIOUS DIVISIONS IN THE LEMKO (RUSYN) COMMUNITY DURING THE INTERWAR PERIOD

Streszczenie

Łemkowie zamieszkują pogranicze ukraińsko-słowacko-polskie. Od najdawniejszych czasów swojej historii byli związani z chrześcijaństwem obrządku wschodniego (prawosławiem). W XVI i XVII wieku stali się unitami (grekokatolikami). W okresie międzywojennym doszło w środowisku łemkowskim do podziału na tle religijnym. Część Łemków dokonała konwersji wyznaniowej na prawosławie. Większość pozostała jednak wierna Kościołowi grekokatolickiemu.

Abstract

The Lemkos inhabit the Ukrainian-Slovak-Polish borderland. Since their earliest history, they have been associated with Eastern Christian rites (Orthodoxy). In the 16th and 17th centuries, they became Uniates (Greek Catholics). During the interwar period, the Lemko

community experienced religious divisions. Some Lemkos converted to Orthodoxy, while the majority remained loyal to the Greek Catholic Church.

Słowa kluczowe: grekokatolicyzm, Łemkowie, prawosławie
Keywords: Greek Catholicism, Lemkos, Orthodoxy

Ojczyzną historyczną Łemków jest Łemkowszczyzna, region zlokalizowany w Beskidach, na pograniczu ukraińsko-polsko-słowackim¹. Łemkowie zamieszkują współcześnie w Ukrainie, Polsce i na Słowacji. Znaczna część ludności łemkowskiej żyje w diasporze na Bałkanach (w Serbii, Bośni i Chorwacji) oraz w Ameryce Płn. (USA, Kanada). Na Słowacji bardziej rozpowszechniona jest nazwa Rusini ewentualnie Rusnacy. Jednak pojęciem Łemkowie (Lemkovia) Słowacy posługują się również, choć rzadko. Natomiast nazwa własna Rusini lub Rusnacy była powszechnie stosowana przez ludność łemkowską w Polsce, zamiennie z nazwą Łemkowie do Akcji Wisła w 1947 roku.

Jak potwierdzają najstarsze, zachowane źródła o ludności łemkowskiej, byli oni zawsze związani z chrześcijaństwem wschodnim. W 1596 roku, w wyniku Unii Brzeskiej, doszło w Rzeczypospolitej do połączenia Cerkwi prawosławnej z Kościołem rzymskokatolickim. Część duchownych i wyznawców prawosławia przyjęła dogmaty katolickie i weszła w skład Kościoła. Unitów odróżniała od katolików obrządku łacińskiego struktura organizacyjna i obrzędowość. Prawosławna diecezja przemyska, obejmująca obszar Łemkowszczyzny, przystąpiła do Unii pod koniec XVII wieku. Tym samym Łemkowie w Rzeczypospolitej stali się unitami. W 1646 roku również na Węgrzech została podpisana Unia Użhorodzka, między Cerkwią prawosławną i Kościołem rzymskokatolickim. Jej postanowienia były wzorowane na wcześniejszej Unii Brzeskiej. W wyniku Unii Użhorodzkiej parafie prawosławne po „węgierskiej” stronie Łemkowszczyzny stały się parafiami unickimi. W 1774 roku cesarzowa Austrii Maria Teresa zrównała w swojej monarchii unitów w prawach z katolikami obrządku rzymskokatolickiego i wprowadziła oficjalną nazwę Cerkwi grekokatolickiej. Łemkowie „galicyjscy” jak również Rusini „węgierscy” stali się więc grekokatolikami.

W drugiej połowie XIX wieku pojawiła się tendencja do przechodzenia Łemków na prawosławie. Proces ten określano również jako powrót do prawosławia. Zjawisko to rozpoczęło się w środowisku łemkowskich emigrantów w USA. Bezpośrednią przyczyną konwersji wyznaniowej był konflikt łemkowskich grekokatolików

¹ P. Švorc, *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 21. Ukraińcy nie posługują się pojęciem „Podkarpacka Ruś”, lecz „Zakarpacie”, lub „Ruś Zakarpacka”.

z hierarchią katolicką w USA, opanowaną wówczas przez Irlandczyków². Niemniej był to również efekt celowej akcji misyjnej, prowadzonej w Ameryce przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną³. Stosunkowo znaczny odsetek łemkowskich emigrantów dokonał konwersji wyznaniowej. Z USA docierały na Łemkowszczyznę prawosławne pisma propagandowe, nierzadko przygotowane w Rosji. Emigranci powracający do rodzinnych wsi rozpowszechniali prawosławie w swoim otoczeniu. W środowisku łemkowskim akcja ta trafiała często na podatny grunt. Wśród Łemków „galicyjskich” jak również wśród „węgierskich” Rusinów silne były sympatie do Rosji carskiej.

Akcji misyjnej rosyjskiego prawosławia po „węgierskiej” stronie regionu łemkowskiego, na przełomie XIX i XX wieku sprzyjała, prowadzona przez władze węgierskie, madziaryzacja Cerkwi greckokatolickiej⁴. Do roku 1912 przeszło na prawosławie około 30–35 tys. Rusinów na Zakarpaciu. Wywołało to brutalną reakcję władz węgierskich⁵. Represje powstrzymały rozwój prawosławia w Królestwie Węgierskim.

W Galicji, na początku XX wieku trwał proces swoistej ukraiinizacji Cerkwi greckokatolickiej, zainicjowany przez metropolitę Andrzeja Szeptyckiego (1865–1944). Popierał on rozwój ukraińskiej świadomości narodowej wśród podległych sobie duchownych oraz wiernych i przeciwdziałał orientacji prorosyjskiej. W niektórych opracowaniach historycznych orientacja ta określana jest mianem „rusofilskiej” lub „starorusińskiej”. W istocie nie chodziło jednak o abstrakcyjną „Ruś”, lecz o konkretnie istniejące państwo rosyjskie. Część Łemków, o przekonaniach prorosyjskich, wzbraniała się przed uznaniem za przynależnych do narodu ukraińskiego. Nastroje te zrzęcznie wykorzystywali zwolennicy prawosławia. W okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej podjęto na Łemkowszczyźnie „galicyjskiej” próbę oficjalnego stworzenia struktur Cerkwi prawosławnej.

Wybitnym propagatorem prawosławia na Łemkowszczyźnie był Maksym Sandowycz (1886–1914). Wywodził się ze wsi Żdynia (pol. Zdynia) w powiecie gorlickim. Wyjechał do Rosji, gdzie dokonał konwersji na prawosławie i ukończył prawosławne seminarium duchowne. W 1911 roku stworzył pierwszą parafię prawosławną na Łemkowszczyźnie, we wsi Grab, w powiecie jasielskim, w której

² P.J. Best, *Cztery opcje narodowej identyfikacji karpatorusińskich imigrantów w Ameryce Północnej od późnego XIX do wczesnego XXI wieku (szkic oraz studium przypadku)* [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. IV, cz. 1, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Śmigel, Słupsk–Zielona Góra, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2012, s. 41.

³ *Ibidem*, s. 45.

⁴ I. Pop, *Malé dejiny Rusinov*, Bratislava, Združenie Inteligencie Rusinov Slovenska, 2010, ss. 59–61.

⁵ M. Śmigel, M. Kmeť, *Interetnické vzťahy v prostredí Rusinov a Slovákov (na Slovensku a na Dolnej zemi) v 19. storočí*, „Acta Historica Neosoliensia” 2023, t. 26, nr 1, ss. 23–24.

niemal wszyscy mieszkańcy (około 139 osób) przeszli na prawosławie⁶. Przypadki konwersji wyznaniowej miały miejsce również w kilku sąsiednich wsiach (około 135 osób). Aktywność prawosławnego duchownego zwróciła uwagę władz austriackich. W 1912 roku Maksym Sandowycz został aresztowany pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Rosji i zdrady stanu. Stał przed sądem przysięgłych we Lwowie, który jednak wydał wyrok uniewinniający. W 1914 roku wybuchła I wojna światowa. Na Łemkowszczyźnie nastąpiła brutalna rozprawa ze środowiskami podejrzanymi o sympatie prorosyjskie. Maksym Sandowycz został rozstrzelany na dziedzińcu więzienia w Gorlicach dnia 6 września 1914 roku. Nie zapobiegło to powitaniam, w latach 1914–1915, w wielu wsiach łemkowskich po stronie „galicyskiej” jak i „węgierskiej” wkraczających wojsk rosyjskich jako wyzwolicieli.

Po I wojnie światowej Łemkowszczyzna znalazła się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej i Czechosłowacji. W państwie czechosłowackim ludność łemkowska zamieszkiwała w północno-wschodniej Słowacji, w regionie nazywanym przez Słowaków Szaryszem, a także niewielkie skrawki Spiszu i Zemplina. W 1930 roku liczba Rusinów na Słowacji wynosiła około 91 tys.⁷ W państwie polskim osiedla Łemków obejmowały południowe tereny powiatów: nowosądeckiego, gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego, sanockiego, południowo-zachodnie leskiego i kilka wiosek powiatu nowotarskiego⁸. W okresie II Rzeczypospolitej liczbę ludności łemkowskiej w Polsce oceniano na około 120–150 tysięcy. Łemkowszczyzna miała charakter wielokulturowy. Oprócz Łemków region zamieszkiwali Polacy i Słowacy wyznania rzymskokatolickiego, Żydzi a także Niemcy Karpaccy wyznania ewangelickiego. W regionie nie brakowało konfliktów wyznaniowych. Niemniej autorzy niniejszej publikacji skoncentrowali się na konflikcie między prawosławiem i grekokatolicyzmem w środowisku łemkowskim.

W okresie międzywojennym w Czechosłowacji funkcjonowały dwie eparchie (biskupstwa) Cerkwi greckokatolickiej – mukaczewska i preszowska. Eparchia mukaczewska obejmowała Zakarpacie i część terytorium obecnej Słowacji. Po I wojnie światowej na terenie eparchii mukaczewskiej doszło do masowego przechodzenia grekokatolików na prawosławie. Tłumione wcześniej przez władze węgierskie

⁶ B. Wójtowicz-Huber, *Konwersje Łemków na prawosławie w przededniu I wojny światowej – przesłanki polityczne, społeczne i kulturowe*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. V, red. B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd, M. Sopoliga, A. Izhevskyy, O. Kuzmenko, L. Horoshko, P.J. Best, E. Ladna, M. Šmigel', Słupsk–Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2015, s. 343.

⁷ B. Šprocha, P. Tišliar, M. Šmigel', *Demographic development of Ruthenians (Rusyns) in Slovakia in the interwar years (1920–1930)*, „Rusin” 2017, t. 47, nr 1, s. 216.

⁸ J. Makar, *Kwestia Bojków, Huculów, Łemków, Rusinów wobec problemu jedności narodu ukraińskiego* [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński, Legnica–Zielona Góra, Wydawca: Łemkowski Zespół Pieśni i Tańca „Kyczer”, 2007, s. 74.

represjami sympatie do prawosławia ujawniły się z dużą siłą. Na Zakarpacie przybyła także duża liczba duchownych prawosławnych, którzy emigrowali z Rosji z obawy przed bolszewikami. Prowadzili intensywną działalność misyjną wśród miejscowej ludności. Do 1930 roku z Cerkwi greckokatolickiej na Zakarpaciu odeszło ponad 100 tysięcy wiernych⁹.

Przechodzenie na prawosławie często wiązało się z „siłowym” przejmowaniem cerkwi greckokatolickich przez prawosławnych i napaściami na duchownych. Władze czechosłowackie zajmowały na ogół bierną postawę wobec tych wydarzeń. W dużej mierze było to spowodowane faktem, iż biskup mukaczewski Anton Papp odnosił się nieprzyjaźnie do władz czechosłowackich. Podobnie jak większość duchownych greckokatolickich na Zakarpaciu biskup utożsamiał się z państwem węgierskim. Dopiero po wyjeździe Antona Pappa na Węgry w 1923 roku i objęciu funkcji biskupa przez Petra Gebeja (1864–1931) relacje między państwem czechosłowackim i Cerkwią greckokatolicką na Zakarpaciu uległy poprawie¹⁰.

W eparchii preszowskiej nie doszło do tak masowej konwersji wiernych na prawosławie jak miało to miejsce w eparchii mukaczewskiej. Od 1926 roku diecezją preszowską kierował biskup Pavol Gojdič (1888–1960), wybitny kapłan, którego cechowała głęboka wiara, odwaga osobista i przywiązanie do ziemi rodzinnej. Biskup cieszył się ogromnym szacunkiem wśród rodaków. Swoje polityczne stanowisko biskup Pavol Gojdič określił następująco:

Nie jestem Rosjaninem ani Ukraińcem. Jestem Rusinem, który chce na tej ziemi żyć i umrzeć. Moim celem jest osiągnięcie dla mojego rusińskiego narodu spokoju oraz rozwoju gospodarczego i kulturalnego¹¹.

Podobne stanowisko deklarował biskup Peter Gebej, który blisko współpracował z biskupem preszowskim. W Cerkwi greckokatolickiej w Czechosłowacji pospiesznie usuwano wpływy węgierskie. W liturgii przywrócono język starocerkiewnosłowiański. Językiem oficjalnym stał się „ruskyj jazyk”, powstały w XIX wieku na bazie miejscowych gwar rusińskich uzupełnionych znaczną liczbą słownictwa rosyjskiego. Ukraińcy nazywali ten język „jazyczem”. Władze czechosłowackie odniosły się pozytywnie do działań biskupów Pavola Gojdiča oraz Petera Gebeja¹².

Ustawa o stosunkach między wyznaniem, przyjęta przez władze czechosłowackie dnia 23 kwietnia 1925 roku zahamowała przemoc towarzyszącą nierządko

⁹ P. Borza, *Gréckokatolícka cirkev a jej vplyv na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva*, [w:] *Česko-slovenská historická ročenka 2016: Podkarpatská rus a etnoidentifikačné procesy na jej území v prvej polovici 20. storočia*, red. P. Švorc, V. Gonč, Bratislava, VEDA, 2017, ss. 71–72, 74.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ I. Pop, *Malé dejiny Rusinov...*, op. cit., s. 95.

¹² J. Coranič, *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918–1939*, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.

przechodzeniu grekokatolików na prawosławie. Spowodowała również zwrot Cerkwi grekokatolickiej wielu świątyń oraz innych budynków, które zostały wcześniej nielegalnie zajęte przez prawosławnych¹³. Na zaproszenie biskupów grekokatolickich przybyli do eparchii mukaczewskiej i preszowskiej misjonarze z Zakonu Św. Bazylego Wielkiego (bazylianie) oraz innych katolickich zakonów misyjnych (np. redemptoryści). Zajęli się oni edukacją wiernych. Rozwinęła się prasa grekokatolicka¹⁴. Konwersja wiernych z grekokatolicyzmu na prawosławie została w Czechosłowacji zahamowana. Pojawiło się zjawisko powrotu wiernych do Cerkwi grekokatolickiej. W roku 1930 zamieszkiwało w Czechosłowacji 585 041 grekokatolików, w tym 359 166 na Zakarpaciu (Podkarpackiej Rusi), 213 752 na Słowacji oraz 7258 w Czechach, Morawach i na Śląsku¹⁵. W tym samym czasie do wyznania prawosławnego przyznawało się na Zakarpaciu 111 969 mieszkańców, a na Słowacji jedynie 9073 wiernych (w dwudziestu miejscowościach)¹⁶.

W Rzeczypospolitej Polskiej osiedliła się po I wojnie światowej, podobnie jak w Czechosłowacji duża liczba uchodźców z Rosji, w tym wielu duchownych prawosławnych, którzy wzmocnili miejscową Cerkiew. W 1923 roku Metropolita Warszawy i całej Polski został Dionizy (Konstanty Nikołajewicz Waledyński), dotychczasowy biskup krzemieniecki¹⁷. Starannie wykształcony, dysponujący doświadczeniem politycznym był zarazem człowiekiem żarliwej wiary, gorliwym misjonarzem. Osobiście kierował akcją misyjną na Łemkowszczyźnie. W okresie powojennym nie doszło w Polsce do masowej konwersji Łemków na prawosławie jak miało to miejsce w Czechosłowacji. W 1921 roku liczba prawosławnych Łemków nie przekraczała w Rzeczypospolitej 100 osób¹⁸. Jednak nastroje prorosyjskie nadal były żywe w społeczności łemkowskiej. Dyktatura bolszewicka w Rosji nie wpłynęła na ich osłabienie, ponieważ system ten uważano za przejściowy¹⁹.

¹³ P. Borza, *Gréckokatolícka cirkev a jej vplyv...*, op. cit., s. 74.

¹⁴ Idem, *Blahoslavený Vasil Hopko prešovský pomocný biskup (1904–1976)*, Prešov, PETRA, 2003, ss. 14–15.

¹⁵ Idem, *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa v rokoch 1938–1945*, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2019, ss. 10–12.

¹⁶ M. Lupčo, *Religiozita pravoslávnych veriacich na Slovensku: pokus o analýzu jej vývoja v komparácii so súčasným stavom*, [w:] *Disputationes Quodlibetales XVIII. Náboženstvo v situácii 25 rokov po nežnej revolúcii*, red. P. Dancák, R. Šoltés, Prešov, GTF Prešovskej univerzity v Prešove, 2015, ss. 88–89, 94.

¹⁷ S. Dudra, *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876–1960*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2010.

¹⁸ Idem, *Metropolita Dionizy wobec życia religijnego prawosławnych Łemków*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. III, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel', Głogów, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2010, s. 17.

¹⁹ B. Halczak, *Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych*, Warszawa, Tyrsa, 2014, ss. 134–136.

W latach dwudziestych, w parafiach grekokatolickich na Łemkowszczyźnie dochodziło nagminnie do konfliktów między wiernymi i duchowieństwem. Można sądzić, że przynajmniej część była celowo prowokowana przez środowiska prorosyjskie, które starały się podburzyć wiernych przeciwko grekokatolickim proboszczom. Duchownym zarzucano pobieranie zbyt wysokich opłat za posługi religijne. Był to „chwytliwy” argument w ubogiej społeczności, dla której każda opłata była zbyt wysoka. Celem szczególnej nagonki środowisk prorosyjskich byli duchowni grekokatolicy, kierowani na Łemkowszczyznę przez eparchię w Przemyślu, którzy dążyli do upowszechniania wśród swoich parafian ukraińskiej tożsamości narodowej. Oburzenie części wiernych wywoływało zwłaszcza zastępowanie, w liturgii słów starocerkiewnosłowiańskich ukraińskimi. Tymczasem wielu duchownych zastępowało np. tradycyjne błogosławieństwo „wsich was prawosławnych chrystyjan” nowym tekstem „wsich was prawowirnych chrystyjan”. Dla wielu Łemków był to niedopuszczalny zamach na tradycję.

Podczas konferencji biskupów grekokatolickich w Przemyślu dnia 26 sierpnia 1919 roku, z inicjatywy metropolity Andrzeja Szeptyckiego podjęto decyzję o zaprzestaniu wyświęcania na duchownych żonatych mężczyzn. Decyzja ta była wprowadzana w życie stopniowo. W eparchii przemyskiej biskup Jozafat Kocyłowski zaprzestał wyświęcania żonatych kandydatów do stanu kapłańskiego w 1925 roku. Faktyczne wprowadzenie celibatu w Cerkwi grekokatolickiej w Rzeczypospolitej miało na celu, wg biskupów zmniejszenie kosztów utrzymania duchownych i umożliwienie im większego zaangażowania w pracę z parafianami. Ze strony dużej części Łemków zostało jednak przyjęte bardzo negatywnie jako sprzeczne z obowiązującą od stuleci tradycją.

Dnia 16 listopada 1926 roku mieszkańcy lemkowskiej wsi Tylawa, w powiecie krośnieńskim, zgromadzeni na wiecu ogłosili swe przejście do Cerkwi prawosławnej²⁰. Wkrótce podobne wiece odbyły się w wielu innych miejscowościach na Łemkowszczyźnie. Konwertyci żądali od proboszczów grekokatolickich opuszczenia wsi i przekazania prawosławnym gmachów cerkwi i plebanii, wraz z wyposażeniem. Było to niezgodne z prawem państwowym. Wobec odmowy prawosławni podejmowali próby zajęcia siłą świątyń. Przez Łemkowszczyznę przetoczyła się fala napadów na cerkwie i plebanie²¹. Usiłowano wypędzić dotychczasowych duchownych, wykradano naczynia liturgiczne, okupowano cerkwie. Dochodziło do bójek, ponieważ grekokatolicy starali się bronić swych parafii. Nierzadko porządek musiała przywracać policja.

²⁰ Ibidem, s. 16.

²¹ J. Moklak, *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 1997, ss. 94–95.

W marcu i kwietniu 1928 roku polskie władze państwowe zatwierdziły oficjalnie istnienie sześciu etatowych parafii prawosławnych na Łemkowszczyźnie. Postawa polskich władz wobec prawosławnej akcji misyjnej w środowisku łemkowskim była niejednoznaczna. Nie wspomagano prawosławnych misjonarzy, ale tolerowano ich obecność a także wznoszenie tymczasowych świątyń prawosławnych (tzw. czasowni) bez wymaganej dokumentacji²². Była to sytuacja wyjątkowa w realiach II Rzeczypospolitej bowiem władze państwowe, w innych regionach odnosiły się niechętnie a niekiedy nawet wrogo do Cerkwi prawosławnej, traktując ją jako relikwiarz rządów zaborczych²³. Tolerancyjna postawa władz państwowych wobec prawosławnej akcji misyjnej na Łemkowszczyźnie była prawdopodobnie spowodowana dążeniem do ograniczenia propagowania ukraińskiej tożsamości narodowej wśród Łemków przez duchownych grekokatolickich.

Według danych Cerkwi prawosławnej, w okresie międzywojennym konwersji na prawosławie dokonało w Rzeczypospolitej 26 700 Łemków²⁴. Prawosławni stanowili od 15 do 20% ludności łemkowskiej w Rzeczypospolitej. Konwersje wyznaniowe miały miejsce w 53 miejscowościach na obszarze całej Łemkowszczyzny. Jedynie w kilku wsiach prawosławni przeważali (np. w Tylawie, Radocynie, Mszanie). W pozostałych miejscowościach prawosławni stanowili mniejszość. Po roku 1933 zasięg prawosławia nie zwiększał się. Nie przybywali nowi konwertyci, a część wiernych powróciła do grekokatolicyzmu. Na skutek interwencji władz państwowych prawosławni zostali zmuszeni do opuszczenia zajętych świątyń grekokatolickich. Parafie prawosławne na Łemkowszczyźnie musiały dopiero wznosić budynki świątyni i plebanii. Powodowało to większe obciążenie finansowe parafian niż w parafiach grekokatolickich.

Dnia 10 lutego 1934 roku został wydany przez Watykan dekret *Quo optius consuleret*, na mocy którego została powołana nowa prowincja kościelna Administracja Apostolska Łemkowszczyzny (AAŁ), podległa bezpośrednio Stolicy Apostolskiej²⁵. W jej skład weszło dziesięć dekanatów wyodrębnionych z eparchii przemyskiej. Władze Rzeczypospolitej Polskiej przyjęły dekret Stolicy Apostolskiej z zadowoleniem. Prawdopodobnie zainspirowały jego powstanie. Siedzibą AAŁ był początkowo Rymanów, a od 1937 roku Sanok. Funkcję Administratora pełnił w latach 1934–1936 Wasyl Masciuch, a następnie Jakow Medweckij. Żaden z nich nie

²² Ibidem, s. 171.

²³ A. Mironowicz, *Cerkiew prawosławna w II Rzeczypospolitej*, Białystok, Agencja Wydawnicza EkoPress, 2018, ss. 99–106.

²⁴ B. Matwiejczuk, *Cerkiew prawosławna na Łemkowszczyźnie po 1918 roku. Studium historyczno-kanoniczne*, Supraśl, Pracownia Historii Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu w Białymstoku, 2024, s. 73.

²⁵ J. Moklak, *Łemkowszczyzna...*, op. cit., s. 134.

cieszył się wśród Łemków autorytetem podobnym do tego, jaki posiadał w eparchii preszowskiej biskup Pavol Gojdič.

Łemkowszczyzna była zbyt uboga, aby utrzymać odrębną prowincję kościelną. Istnienie AAL było uzależnione od wsparcia finansowego ze strony administracji państwowej. Administratorzy byli więc bardzo ulegli wobec polskich władz. Z parafii greckokatolickich na Łemkowszczyźnie odwołano większość duchownych znanych z propagowania ukraińskiej tożsamości²⁶. Władze państwowe dążyły do zastąpienia ich duchownymi reprezentującymi opcję „łemkowską”, uznającą Łemków za naród odrębny zarówno od Rosjan, jak i Ukraińców. Liczba duchownych deklarujących taką orientację narodową była jednak znikoma. Administratorzy preferowali więc duchownych orientacji prorosyjskiej.

Konflikt religijny w środowisku łemkowskim, między prawosławiem i grekokatolicyzmem, trwał również po zakończeniu II wojny światowej, ale kwestia ta wykracza poza zakres niniejszej publikacji.

Literatura

- Best P.J., *Cztery opcje narodowej identyfikacji karpatorusińskich imigrantów w Ameryce Północnej od późnego XIX do wczesnego XXI wieku (szkic oraz studium przypadku)*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. IV, cz. 1, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel', Słupsk–Zielona Góra, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2012, ss. 39–49.
- Borza P., *Blahoslavený Vasil Hopko prešovský pomocný biskup (1904–1976)*, Prešov, PETRA, 2003, 95 ss.
- Borza P., *Gréckokatolícka cirkev a jej vplyv na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva*, [w:] *Česko-slovenská historická ročenka 2016: Podkarpatská rus a etnoidentifikačné procesy na jej území v prvej polovici 20. storočia*, red. P. Švorc, V. Goněc, Bratislava, VEDA, 2017, ss. 71–77.
- Borza P., *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa v rokoch 1938–1945*, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2019, 122 ss.
- Coranič J., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918–1939*, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 415 ss.
- Dudra S., *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876–1960*, Warszawa, Warszawska Metropolia Prawosławna, 2010, 248 ss.

²⁶ Ibidem, s. 173.

- Dudra S., *Metropolita Dionizy wobec życia religijnego prawosławnych Łemków*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. III, red. S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel', Głogów, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2010, ss. 15–22.
- Halczak B., *Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych*, Warszawa, Tyrsa, 2014, 323 ss.
- Lupčo M., *Religiozita pravoslávnych veriacich na Slovensku: pokus o analýzu jej vývoja v komparácii so súčasným stavom*, [w:] *Disputationes Quodlibetales XVIII. Náboženstvo v situácii 25 rokov po nežnej revolúcii*, red. P. Dancák, R. Šoltés, Prešov, GTF Prešovskej univerzity v Prešove, 2015, ss. 71–106.
- Makar J., *Kwestia Bojków, Huculów, Łemków, Rusinów wobec problemu jedności narodu ukraińskiego*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, red. S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński, Legnica–Zielona Góra, Wydawca: Łemkowski Zespół Pieśni i Tańca „Kyczera”, 2007, ss. 71–78.
- Matwiejczuk B., *Cerkiew prawosławna na Łemkowszczyźnie po 1918 roku. Studium historyczno-kanoniczne*, Supraśl, Pracownia Historii Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu w Białymstoku, 2024, 351 ss.
- Mironowicz A., *Cerkiew prawosławna w II Rzeczypospolitej*, Białystok, Agencja Wydawnicza EkoPress, 2018, 256 ss.
- Moklak J., *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 1997, 223 ss.
- Pop I., *Malé dejiny Rusinov*, Bratislava, Združenie Inteligencie Rusinov Slovenska, 2010, 140 ss.
- Šmigel' M., Kmeť M., *Interetnické vzťahy v prostredí Rusínov a Slovákov (na Slovensku a na Dolnej zemi) v 19. storočí*, „Acta Historica Neosoliensia“ 2023, t. 26, nr 1, ss. 5–30.
- Šprocha B., Tišliar P., Šmigel' M., *Demographic development of Ruthenians (Rusyns) in Slovakia in the interwar years (1920–1930)*, „Rusin” 2017, t. 47, nr 1, s. 213–231.
- Švorc P., *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 126 ss.
- Wójtowicz-Huber B., *Konwersje Łemków na prawosławie w przededniu I wojny światowej – przesłanki polityczne, socjalne i kulturowe*, [w:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. V, red. B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd, M. Sopoliga, A. Izhevskyy, O. Kuzmenko, L. Horoshko, P.J. Best, E. Ladna, M. Šmigel', Słupsk–Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2015, ss. 339–349.

References

- Best P.J., *Cztery opcje narodowej identyfikacji karpatorusińskich imigrantów w Ameryce Północnej od późnego XIX do wczesnego XXI wieku (szkic oraz studium przypadku)* [Four Options of National Identification of Carpatho-Rusyn Immigrants in North America From the Late 19th to the Early 21st Century (Outline and Case Study)], [in:] *Łemkowie, Boykowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. IV, cz. 1 [Lemkos, Boykos, Rusyns – History, Present, Material and Spiritual Culture, vol. IV, part 1], S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel' (Eds.), Słupsk–Zielona Góra, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2012, pp. 39–49.
- Borza P., *Blahoslavený Vasil Hopko prešovský pomocný biskup (1904–1976)* [Blessed Vasil Hopko, Auxiliary Bishop of Prešov (1904–1976)], Prešov, PETRA, 2003, 95 pp.
- Borza P., *Gréckokatolícka cirkev a jej vplyv na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva* [Greek Catholic Church and its Influence on the Ethno-Identification Process of the Ruthenian Population], [in:] *Česko-slovenská historická ročenka 2016: Podkarpatská rus a etnoidentifikačné procesy na jej území v prvej polovici 20. storočia* [Czecho-Slovak Historical Yearbook: Subcarpathian Rus and Ethno-Identification Processes in its Territory in the First Half of the 20th Century], P. Švorc, V. Goněc (Eds.), Bratislava, VEDA, 2017, pp. 71–77.
- Borza P., *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa v rokoch 1938–1945* [Greek Catholic Church in the Occupied Territories of Czechoslovakia in the Years 1938–1945], Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2019, 122 pp.
- Coranič J., *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918–1939* [History of the Greek Catholic Church in Slovakia in the Years 1918–1939], Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 415 pp.
- Dudra S., *Metropolita Dionizy (Waledyński) 1876–1960* [Metropolitan Dionizy (Waledyński) 1876–1960], Warszawa, Warszawska Metropolia Prawosławna, 2010, 248 pp.
- Dudra S., *Metropolita Dionizy wobec życia religijnego prawosławnych Łemków* [Metropolitan Dionizy and the Religious Life of Orthodox Lemkos], [in:] *Łemkowie, Boykowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. III [Lemkos, Boykos, Ruthenians – History, Present, Material and Spiritual Culture, vol. III], S. Dudra, B. Halczak, R. Drozd, I. Betko, M. Šmigel' (Eds.), Głogów, Wydawnictwo „Druk-Ar”, 2010, pp. 15–22.
- Halczak B., *Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych* [The History of the Lemkos From the Middle Ages to the Present], Warszawa, Tyrsa, 2014, pp. 323.

- Lupčo M., *Religiozita pravoslávnych veriacich na Slovensku: pokus o analýzu jej vývoja v komparácii so súčasným stavom* [Religiosity of Orthodox Believers in Slovakia: An Attempt to Analyse Its Development in Comparison With the Current Situation], [in:] *Disputationes Quodlibetales XVIII. Náboženstvo v situácii 25 rokov po nežnej revolúcii* [Religion in the situation 25 years after the Velvet Revolution], P. Dancák, R. Šoltés (Eds.), Prešov, GTF Prešovskej univerzity v Prešove, 2015, pp. 71–106.
- Makar J., *Kwestia Bojków, Huculów, Lemków, Rusinów wobec problemu jedności narodu ukraińskiego* [The Issue of Boykos, Hutsuls, Lemkos, and Ruthenians in Relation to the Problem of Ukrainian National Unity], [in:] *Lemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa* [Lemkos, Boykos, Ruthenians – History, Present, Material and Spiritual Culture], S. Dudra, B. Halczak, A. Ksenicz, J. Starzyński (Eds.), Legnica–Zielona Góra, Lemkowski Zespół Pieśni i Tańca „Kyczera”, 2007, pp. 71–78.
- Matwiejczuk B., *Cerkiew prawosławna na Łemkowszczyźnie po 1918 roku. Studium historyczno-kanoniczne* [The Orthodox Church in Lemkivshchyna after 1918: A Historical and Canonical Study], Supraśl, Pracownia Historii Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu w Białymstoku, 2024, 351 pp.
- Mironowicz A., *Cerkiew prawosławna w II Rzeczypospolitej* [The Orthodox Church in the Second Polish Republic], Białystok, Agencja Wydawnicza EkoPress, 2018, 256 pp.
- Moklak J., *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe* [Lemkivshchyna in the Second Polish Republic: Political and Religious Issues], Kraków, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 1997, pp. 223.
- Pop I., *Malé dejiny Rusinov* [A Short History of the Rusyns], Bratislava, Združenie Inteligencie Rusinov Slovenska, 2010, pp. 140.
- Šmigel M., Kmeť M., *Interetnické vzťahy v prostredí Rusinov a Slovákov (na Slovensku a na Dolnej zemi) v 19. storočí* [Interethnic Relations Among Rusyns and Slovaks (In Slovakia and the Lowlands) in the 19th Century], “Acta Historica Neosoliensia“ [„Acta Historica of Neosolia”] 2023, vol. 26, no. 1, pp. 5–30.
- Šprocha B., Tišliar P., Šmigel M., *Demographic development of Ruthenians (Rusyns) in Slovakia in the interwar years (1920–1930)*, “Rusin” 2017, vol. 47, no. 1, pp. 213–231.
- Švorc P., *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946* [The Enchanted Land. Subcarpathian Rus’ 1918–1946], Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 126 pp.
- Wójtowicz-Huber B., *Konwersje Lemków na prawosławie w przededniu I wojny światowej – przesłanki polityczne, socjalne i kulturowe* [Conversions of Lemkos to Orthodoxy on the Eve of World War I – Political, Social, and Cultural

Premises], [in:] *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, t. V [Lemkos, Boykos, Ruthenians – History, Present Times, Material and Spiritual Culture, vol. V], B. Halczak, S. Dudra, R. Drozd, M. Sopoliga, A. Izhevskyy, O. Kuzmenko, L. Horoshko, P.J. Best, E. Ladna, M. Šmigel’ (Eds.), Słupsk–Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2015, pp. 339–349.

